

Hel·lenisme

Entenem per hel·lenisme aquell període de la civilització grega que comença amb la mort d'Alexandre el Gran (323 a.C.) i finalitza aproximadament després del 31 a.C., quan el general romà Octavi derrota a Marc Antoni i Cleòpatra i Egipte passa a ser una província romana.

L'època hel·lenística ve marcada per la pèrdua d'autonomia de les polis gregues i la irrupció i desenvolupament de l'imperi. Superat l'hel·lenisme, a partir del segle V, esdevé un altre canvi fonamental: la caiguda de l'imperi romà i el desplaçament del poder polític cap a l'Església.

Els pensadors cristians hauran de recórrer als savis antics per tal de fonamentar i desenvolupar el seu propi discurs, neix la filosofia cristiana. Una concepció nova del món que acabarà sortint dels monestirs i impactant en la vida social, preparant al terreny pel que coneixem com a edat moderna.

La caiguda de la polis

Conseqüències positives	Conseqüències negatives
Expansió de la llengua i cultura gregues.	La polis perd identitat i poder.
Obertura al món, cosmopolitisme.	El ciutadà perd autonomia.
Aportacions d'orient en astronomia i religió.	S'introdueixen elements orientals de superstició com l'astrologia i la màgia.

El ciutadà ara passa a ser un *idiotés*, un individu aïllat, que ha de trobar el seu lloc en un món nou. No és d'estranyar llavors que la filosofia d'aquesta època sigui eminentment pràctica.

Les noves filosofies hel·lenístiques

A l'hel·lenisme hi ha un desplaçament de la preocupació política cap a la qüestió ètica. La idea central és cercar la *Eudaimonía*: pels antics grecs és una felicitat estable, que va més enllà de les oscil·lacions que depenen de la fortuna.

La recerca filosòfica perd la sistematització i es centra en trobar una tècnica que tranquil·litzi l'individu, que havia deixat de ser ciutadà de la polis, i que ara desorientat i trastornat, necessitava una guia de salvació. Normes de conducta que guessin al savi cap a la vida feliç per si mateix, sense recórrer a cap element extern.

Dintre d'aquest nou període podem destacar dos grans corrents filosòfics: l'hedonisme d'epicuri i l'estoïcisme. Són noves escoles de pensament que sorgeixen al voltant del segle IV a. C. i que tenen com a punt de partida, encara que sigui per a polemitzar amb ells, idees que ja havien plantejat Plató i Aristòtil.

L'hedonisme d'Epicur

La primera de les figures que emergeix en aquest nou període és la d'Epicur. Un pensador al que la tradició filosòfica ha desdibuixat per algunes de les seves afirmacions, autor malentès, atractiu i misteriós al mateix temps, del que tenim pocs documents de primera mà de les seves lliçons. La seva ha estat una filosofia que s'ha mogut als marges de la gran filosofia tradicional. El que ens ha arribat d'Epicur són tres cartes dirigides als seus amics i uns quants fragments, encara que sabem que va ser un escriptor prolífic que va deixar una obra abundant, que malauradament no s'ha conservat. És un cas similar al de Demòcrit d'Abdera, un altre autor materialista (el concepte de l'àtom i l'estructura atòmica de la matèria són idees seves), del que Epicur en certa manera és deixeble.

Epicur va néixer a la illa de Samos, prop de les costes d'Àsia Menor, l'any 342 a.C. Fill de dos colons atenencs, el seu pare era mestre d'escola i Epicur sembla que l'ajudava en aquesta tasca. Als trenta anys comença un període de viatges per diferents ciutats en les que seguirà amb la seva activitat educativa, fins que arriba a Atenes l'any 306 a. C. A la ciutat de la filosofia per excel·lència, va comprar una casa amb un petit jardí que aviat es va convertir en una nova escola

de saviesa semblant a l'Acadèmia de Plató o al Liceu aristotèlic, va ser coneguda com el "Jardí" d'Epicur. Però els principis i objectius de l'escola d'Epicur eren molt diferents als que havien impulsat Plató i Aristòtil. Epicur va morir l'any 271 a Atenes, ciutat que només va abandonar en comptades ocasions per tal de visitar als amics que havia deixat a les ciutats repartides per la zona d'Àsia menor.

Epicur es caracteritza per reivindicar el plaer com a fonament natural, fàcil i ferm de la felicitat. El seu hedonisme és materialista, atomista, sensualista, sense il·lusions transcendents, insisteix en la moderació dels desitjos, el rebuig dels temors irracionals, en els plaers d'una vida retirada i senzilla, que ens permeti gaudir del coneixement, la memòria i l'amistat.

La vessant pràctica del seu pensament està molt més marcada que en el discurs aristotèlic o platònic:

"No serveix de res la paraula del filòsof que no cura cap patiment de l'home. Perquè així com no és útil la medicina si no suprimeix les malalties del cos, així tampoc ho és la filosofia, si no suprimeix els patiments de l'ànima."

Però és una apel·lació a l'individu, la societat ha quedat en un segon terme després de la desfeta de la *polis*.

«Que ningú, mentre és jove, no vacil·li a filosofar, ni essent ja vell, de filosofar no es cansi. Ja que per assolir la salut de l'ànima, mai no s'és ni massa vell ni massa jove.

Aquell que diu que encara no li ha arribat l'hora, o que ja li ha passat l'edat, és com si digués que per a la felicitat no ha arribat encara el moment, o bé que ja li ha fugit. Que filosofin, per tant, el jove i el vell; l'un perquè tot envellint es mantingui jove de felicitat gràcies als records passats; l'altre perquè pugui ésser jove i vell alhora per la seva impertorbabilitat enfront de l'esdevenidor. Ens cal meditar, doncs, sobre les coses que ens reporten felicitat, ja que si la posseïm, ja ho tenim tot, i si ens manca, fem tots els possibles per posseir-la.»

Epicur, *Carta a Meneceu*, Barcelona, Ed. Bernat Metge, 1975, traducció de Montserrat Jufresa

Primera funció del filòsof: Alliberar l'ésser humà de les torbacions que el neguitegen. Aplica els seus quatre remeis *tetrafarmakon*.

El que inspira por	Els 4 remeis de l'epicureisme
Els déus	Si existeixen, no s'ocupen dels assumptes humans.
La mort	Mentre som vius, ella no existeix, i quan ella és present, nosaltres ja no hi som.
El destí	La seva existència és molt dubtosa. (Atomista, defensa de la llibertat humana)
Les necessitats naturals i els mals	Les primeres són fàcils de satisfer i els segons són fàcils d'evitar.

Segona funció del filòsof: Guiar-nos cap a la felicitat. La recerca de la felicitat és el fi fonamental de la vida.

Reivindicació del cos com la única realitat que som i que constitueix la mesura de les coses. Principi de corporeïtat.

Els principis fonamentals del fet de viure són el plaer i el dolor.

Controlar i organitzar els desitjos que poden estar deformats per la realitat social. Contra els desitjos artificials que ens degraden.

Tipus de desitjos:

Naturals i necessaris: eliminen el dolor. (Menjar)

Naturals però no necessaris. Enriqueixen el plaer però no eliminen el dolor. (Menjars refinats)

Ni naturals ni necessaris. (Les joies.)

I la felicitat la trobem en el plaer (hedonisme). El plaer i la felicitat d'Epicur consisteixen en una satisfacció mesurada i equilibrada de les necessitats naturals (beure, menjar, dormir) i en la serenor de l'esperit que ens dona la filosofia i seguir els quatre remeis.

Que no existeixi un destí ens permet assolir una felicitat estable, l'ataràxia (absència de dolor i pertorbacions). El pas previ per assolir l'ataràxia és aconseguir l'autarquia. La recomanació d'Epicur és evitar allò que ens pertorba (per exemple la política) i dedicar-se a allò que ens proporciona felicitat com l'amistat.

Estar en el món significa saber escollir. La intel·ligència ha de conèixer els límits i la finalitat del cos.

L'amistat

Contra una teoria del plaer que ens podria portar a l'egoisme, l'amistat apareix com allò que ens projecta cap als altres.

Els individus solitaris units davant d'aquest món aliè: cosmopolitisme.

Els altres ens calen per sobreviure. Però l'amistat no és natural, és un vincle social que estableix un compromís que ens fa ser **solidaris**.

Àtoms i buit

La base de la seva física és la doctrina atomista.

Els cossos estan formats per unitats indivisibles, els àtoms. Tot el que hi ha és àtoms i buit en un univers etern.

L'ànima també està formada per àtoms molt subtils. És material perquè sinó no podria influir en el cos.

L'ànima com a manifestació de la racionalitat, té tres facultats:

Sensació: Ens contacta amb el món. Base del coneixement.

Ment: Capacitat de construir mons imaginaris, que provenen de la sensibilitat.

Raó: Llenguatge i comunicació del coneixement.

Ataràxia: estat físic i mental que volen assolir els epicuris. No és tan sols l'absència de dolor i pertorbacions, sinó també l'assoliment de la felicitat i el benestar, aconseguits per mitjà de la satisfacció dels plaers indispensables i de la companyia d'un cercle escollit d'amics.

Autarquia: autosuficiència, capacitat de governar-se i proveir-se a si mateix.

Sobre l'amistat:

"Tota amistat és desitjable per si mateixa."

"No necessitem tant l'ajuda dels nostres amics com la confiança en aquesta ajuda."

Estoïcisme

Zenó de Cítion (332-262 a.C.)

"El pensament ha de ser més fort que la matèria, i la voluntat, més poderosa que el patiment físic o moral."

"Cap pèrdua ens ha de ser més sensible que la del temps, ja que és irreparable."

Podem distingir tres períodes dins l'estoïcisme, doncs no es tracta d'una doctrina unitària com l'epicureisme.

Període fundacional: Zenó de Cítion, Cleantes i Crisip.

Segon període: introducció a Roma. Amb Paneci i Posidoni.

Estoïcisme nou: ressorgiment en l'imperi romà per part de Sèneca, Epictet i Marc Aureli.

Zenó agafa a Sòcrates com a model pel seu autodomini.

Al voltant de l'any 300 a.C. Zenó comença a ensenyar la seva forma de vida (amb influències cíniques i megàriques). Ell i els seus deixebles es reunien en un pòrtic pintat (*stoà poikile*) a l'Àgora d'Atenes. Per aquest motiu els anomenaven els estoics (els del pòrtic). Entre els seus deixebles gent de totes les classes socials, també polítics i governants.

Una filosofia de resistència davant l'adversitat i la mala sort.

La física estoica:

Visió de l'univers com un ésser viu compost per una matèria passiva i ànima activa que li dona força, vida i sentit. Aquest univers té una intel·ligència o racionalitat (**logos**) que el regeix i determina. Influències d'Heràclit.

Identifiquen l'univers amb Déu (panteisme). Cap esdeveniment és atzarós, tot està ordenat per aquesta intel·ligència divina. Tot el que passa a l'univers és per tant perfecte i té un sentit. El savi és qui comprèn això i ho accepta.

La lògica estoica:

Preocupació pel llenguatge. El logos que domina el cosmos és llenguatge i raó. Interès per un llenguatge que no ha d'incórrer en paradoxes.

L'ètica estoica:

Acceptació dels esdeveniments i absència de desig. Idea de que tot el que succeeix en el món està dominat pel logos i que acceptar el destí és el millor. En un univers determinat per un ordre racional, els éssers humans només poden ser feliços si accepten l'ordre còsmic.

Som lliures si acceptem la determinació, una resignació davant d'allò necessari i inevitable. La virtut es viure d'acord l'ordre natural inflexible.

La llibertat estoica és conèixer el que succeirà i acceptar-ho. Busquen una impertorbabilitat que els ajudi a no sucumbir a cap desig ni passió que els pugui

desviar de l'ordre del cosmos. Assolir l'harmonia amb un mateix, una apropiació o afinitat (*oikeiosis*) amb els altres i el món. Cerca d'una ètica universal que agermanés a tots els éssers humans.

L'*apatheia* és l'ideal de perfecció humana, el que roman immutable davant els infortunis als que ens sotmet la vida. L'expressió de la virtut és viure segons la natura. Hi ha una projecció més enllà del propi cos, envers el cosmos. L'espontaneïtat natural (passions) ha de ser controlada per la raó.

Apatheia:

Ideal de vida estoic que significa l'absència de tota passió. Semblant a l'ataràxia d'Epicur (absència de torbacions), però mentre que els epicuris aposten pel gaudi moderat i equilibrat dels plaers, l'*apatheia* estoica rebutja tot tipus de desig.

Luci Anneu Sèneca (4a.C. – 65 d.C.)

Ofereix una guia moral per assolir una formació de caràcter adequada. El filòsof com a educador del gènere humà. Considera a tota la humanitat com fragments de Déu, del cosmos mateix. Defensa la igualtat humana, crítica l'esclavitud i les lluites de gladiadors. Va defensar el dret de les dones a tenir accés a la mateixa educació que els homes.

Insisteix en que la felicitat no depèn de l'ambició, el poder, la riquesa ni la novetat constant. La felicitat recau en el trobament amb un mateix i la pròpia consciència. Cal perseguir la serenor que allibera de les passions que ens esclavitzen. Només és lliure qui viu sàviament i és amo de si mateix, viure conforme la natura i la raó. Per això ens ajuda la filosofia i el cultiu de bones amistats. Cal estar en contacte amb el món i viure amb un esperit cosmopolita.